

на тілі, так і на одязі потерпілої. Їх також належить вилучити та направити на експертизу.

У разі дослідження на місці події тіла жертви ретельно описуються місця знаходження трупних плям та їх зміни, також описують окремі частини тіла: стан ротової порожнини (закрита чи відкрита), пошкодження слизової оболонки, чи є сторонні частини та речовини, за наявності вони обов'язково вилучаються.

Особливу увагу приділяють дослідженню статевих органів, їх стану, ступеня розвитку, ран, ушкоджень, укусів, наявності виділень людського організму та сторонніх предметів у цьому місці. Крім трупа та одягу на ньому, ретельно досліджується навколишня обстановка, виявляються знаряддя скоєння злочину, такі, наприклад, як касети, ножі, предмети, що були на місці події, або принесені злочинцем чи потерпілою особою. Всі ці предмети ретельно обстежуються, фіксуються, вилучаються та направляються на подальше дослідження.

Висновки. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду. Учасники слідчо-оперативної групи під час проведення огляду місця події мають окреслене коло повноважень, визначених законом. Завданням огляду місця події по злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є встановлення таких обставин: чи відповідає це місце показанням потерпілої особи, а якщо ні, то чому виявляються протиріччя; які сліди та інші речові докази свідчать про скоєння злочину; чи є ознаки, які свідчать про інсценування злочину; які речові докази можна використати для розшуку та викриття злочинця; які факти та особливості місця події можуть бути використані для встановлення свідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Скільська Л.Д. Кримінально-процесуальні та тактико-криміналістичні особливості фіксації результатів огляду місця події: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Акад. адвокатури України. К., 2010. 20 с.
3. Алексейчук В.І. Огляд місця події: тактика і психологія: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2007. 20 с.
4. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена Наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

УДК 343.132

ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

THE APPOINTMENT OF THE EXAMINATIONS IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS IN INVESTIGATION OF THE CRIMES AGAINST SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL INVIOABILITY

Скок О.С.,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Миронова Т.М.,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

У статті розглянуті питання процесуального порядку призначення експертиз у кримінальному провадженні щодо розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. Визначені види експертиз по статевих злочинах; підстави проведення експертиз; питання, які можуть бути поставлені експерту для з'ясування обставин кримінального провадження.

Ключові слова: злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, судово-медична експертиза, судово-імунологічна експертиза, судово-психіатрична експертиза, судово-цитологічна експертиза.

В статье рассмотрены вопросы процессуального порядка назначения экспертиз по уголовному производству по расследованию преступлений против половой свободы и половой неприкосновенности. Определены виды экспертиз по половым преступлениям; основания проведения экспертиз; вопросы, которые могут быть поставлены эксперту для выяснения обстоятельств уголовного производства.

Ключевые слова: преступления против половой свободы и половой неприкосновенности; судебно-медицинская экспертиза; судебно-иммунологическая экспертиза; судебно-психиатрическая экспертиза; судебно-цитологическая экспертиза.

The issues of procedural order of appointment of examinations in criminal proceedings to investigate crimes against sexual freedom and sexual inviolability are examined. Types of expertise in sexual offenses are defined; grounds for conducting expert examinations; questions that can be put to the expert to clarify the circumstances of criminal proceedings.

Key words: crimes against sexual freedom and sexual inviolability, forensic-medical examination, forensic immunological examination, forensic psychiatric examination, forensic cytological examination.

Постановка проблеми. Кримінальне провадження по злочинах, відповідальність за які передбачена ч. 1 ст. 152 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1] «Зґвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи», ч. 2 ст. 152 КК України «Зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155 КК України», ч. 1 ст. 153 КК України «Задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або із використанням безпорадного стану потерпілої особи», ст. 154 КК України «Примушування до вступу в статевий зв'язок», може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо зазначених кримінальних правопорушень, адже це є кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення.

До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про скоєння кримінального правопорушення; прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про скоєння кримінального правопорушення; короткий виклад обставин, що можуть свідчити про скоєння кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України; прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та розпочав досудове розслідування; інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань. У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

До слідчих дій, які мають важливе значення і можуть бути проведені під час розслідування статевих злочинів, можна віднести такі: допит потерпілої особи, допит підозрюваного, огляд місця події, обшук, освідування, призначення судово-медичної експертизи, пред'явлення для впізнання.

Стан дослідження. Методику розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи розкрито в роботі про розслідування статевих злочинів щодо осіб, які не досягли статевої зрілості (Ю.В. Клевець, 2011) [2, с. 324]. Особливої уваги потребує дослідження Ю.І. Руснака «Настільна книга слідчого» [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [4] в ст. 242 визначає, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо: встановлення причин смерті; встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 155 КК України (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості); визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллу, заповдіяної кримінальним правопорушенням.

Примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду.

Відповідно до Правил проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів у бюро судово-медичної експертизи, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6 (далі – Правила) [5], така експертиза проводиться для *осіб жіночої статі* з приводу: а) статевої зрілості; б) порушення цілості дівочої пліви; в) характеру та механізму виникнення ушкоджень у разі скоєння насильницького статевих акту; г) характеру, механізму виникнення ушкоджень та змін у разі скоєння розбещених дій; р) здатності до статевих зносин та запліднення; д) вагітності та пологів, що були; е) зв'язку припинення вагітності з травмою; є) штучного припинення вагітності; ж) статевої приналежності; з) стану статевих органів у разі встановлення ступеня стійкої втрати працездатності або здатності до фізичної праці; для *осіб чоловічої статі*: и) здатності до статевих зносин; і) здатності до запліднення; ї) статевої зрілості; й) венеричного захворювання; к) ознак, які можуть свідчити про скоєння акту мужолозтва; л) ознак, які можуть бути використані під час встановлення факту зґвалтування; м) статевої приналежності.

Направлення одягу, що був на потерпілому(ій) під час події і на якому можуть бути сліди сперми, крові, а також волосся та інше, здійснюється особою, яка призначила експертизу (п. 1.11 Правил).

Під час обстеження потерпілих докладно описуються наявні тілесні ушкодження, зазначається їх характер і локалізація. Огляд внутрішніх статевих органів проводиться лікарем акушером-гінекологом (п. 2.7.3 Правил).

У разі вирішення питання про імпотенцію обстежуваного за відсутності об'єктивних причин, які могли б обумовити неможливість здійснювати статеві акти, треба вивчити медичну документацію з лікувальної установи, до якої він звертався, ознайомитися з протоколами допитів потерпілої і дружини обстежуваного, проконсультувати його у невропатолога, ендокринолога та інших спеціалістів (п. 2.11.5 Правил).

Якщо виникає потреба у встановленні відповідності розмірів статевих органів обстежуваного і потерпілої (в основному у разі зґвалтування малолітніх дівчат), проводиться вимірювання статевого члена обстежуваного у стані ерекції та входу у піхву потерпілої.

У разі невідповідності розмірів у підсумках зазначається можливість або неможливість здійснювати статеві зносини без заповідання ушкоджень потерпілій (п. 2.11.7 Правил).

Відповідно до Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 8 жовтня 2001 року № 397 [6], предметом експертизи є визначення психічного стану осіб, яким призначено експертизу, у конкретні проміжки часу і стосовно певних обставин, що становлять інтерес для органів слідства та суду.

Об'єктами експертизи є: підозрювані, стосовно яких в органів слідства виникли сумніви щодо їх психічної повноцінності; обвинувачені та підсудні, стосовно яких в органів слідства та суду виникли сумніви щодо їх осудності або можливості за психічним станом брати участь у слідчих діях чи судовому засіданні; свідки і потерпілі, стосовно яких в органів слідства та суду виникли сумніви щодо їх психічної повноцінності; потерпілі, стосовно яких вирішується питання про взаємозв'язок змін у їхньому психічному стані зі скоєними щодо них протиправними діяннями (безпорадний стан та заповідання шкоди здоров'ю); позивачі, відповідачі та інші особи, стосовно яких вирішується питання про їхню дієздатність; позивачі, стосовно яких вирішується питання про їхній психічний стан у певні проміжки часу, про обґрунтованість встановленого раніше психіатричного діагнозу та прийнятих щодо них медичних заходів; матеріали

кримінальної або цивільної справи, медична документація, аудіовізуальні матеріали та інша інформація про психічний стан особи, щодо якої проводиться експертиза.

Призначення судово-медичної експертизи може допомогти визначити таке: здатність потерпілого та підозрюваного правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, та давати про них свідчення; можливість запам'ятати в конкретній ситуації прикмети зовнішності людини, предметів, ділянок місцевості тощо; психологічні особливості особи (темперамент, характер, потреби, інтереси тощо); чи усвідомлювала потерпіла особа значення дій, які вчиняли з нею; рівень розумового розвитку та його відповідності віку; найбільш яскраве виявлення психічних властивостей особи, які можуть впливати на її поведінку; чи властива потерпілій особі схильність до фантазування [3].

Також Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, що затверджені наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, регулюють положення, які зазначають, що у разі проведення психологічної експертизи під час розслідування статевих злочинів необхідно з'ясувати два важливі питання: «Які особливості мають психологічні чинники сексуально-насильницької поведінки підекспертної особи (у справах про статеві злочини)?», «Чи здатна підекспертна особа, виходячи з рівня її розумового розвитку, індивідуально-психологічних особливостей і емоційного стану, правильно розуміти характер та значення вчинюваних з нею дій та здійснювати опір (у справах про статеві злочини)?» [7].

Відповідно до Правил проведення судово-медичної експертизи (дослідження) речових доказів у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичної експертизи, затверджених наказом МОЗ України від 17 січня 1995 року № 6, експертизи у відділенні проводяться з метою встановлення наявності і групової належності об'єктів людського походження (крові, виділень, волосся, кісток тощо), встановлення батьківства, материнства та підміни дітей із використанням спеціальних методів, методик, а також знань у галузі судової медицини [8].

Судово-медична експертиза слідів крові проводиться за такою схемою: виявлення слідів, що нагадують кров; встановлення наявності крові; визначення видової приналежності крові; визначення групової приналежності крові (її зразків та в слідах).

Судово-медична експертиза виділень у слідах проводиться за такою схемою: встановлення наявності; встановлення видової приналежності; встановлення групової приналежності.

У разі проведення експертиз, що пов'язані із статевими злочинами, насамперед, виявляються сліди, які схожі на сперм'яні (п. 2.2.3 Правил).

У разі встановлення в сліді наявності сперми експерт має провести дослідження на наявність крові.

У разі виявлення на речовому доказі, що пов'язаний зі статевим злочином, крові, експерт має провести дослідження на наявність сперми (п. 2.2.4 Правил).

Відповідно до Правил проведення судово-медичної експертизи (дослідження) у відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6, експертизи у відділенні проводяться з метою встановлення в слідах на речових доказах наявності клітин тканин людини, визначення їх видової, групової, статевої і органо-тканинної приналежності із використанням знань у галузі судової медицини і спеціальних цитологічних методів і методик, які в загальному обсязі проведених у відділенні досліджень мають становити не менш як 2/3 [8].

У відділенні виконуються такі види експертиз: визначення статевої приналежності волосся, виділень, крові та інших тканин людини; виявлення клітин епітелію піхви і встановлення їх групової приналежності; встановлення на знаряддях травми, а також у піднігтьовому вмісті наявності мікрослідів крові і мікронакладень із визначенням їх видової, статевої, групової і органо-тканинної приналежності; встановлення регіонального походження крові; вивчення секрету молочних залоз з метою встановлення терміна вагітності і факту попередніх пологів; визначення естрогенної насиченості організму за результатами кольпоцитологічних досліджень; диференціювання крові плода і дітей раннього грудного віку від крові дорослої людини.

Відносно осіб, які підозрюються у скоєнні статевих злочинів, проводиться експертиза «Виявлення клітин епітелію піхви і встановлення їх групової приналежності» і виконується за такою схемою: макролюмінесценція для встановлення слідів; виготовлення цитологічних препаратів; визначення глікогену в цитоплазмі клітин; виявлення Х-хроматину в ядрах епітеліальних клітин; визначення групової приналежності секрету і клітин піхви за допомогою кількісної реакції абсорбції аглютининів, реакції абсорбції-елюції, реакції «змішаної аглютинації».

З метою диференціювання клітин епітелію піхви від клітин слизової порожнини рота і прямої кишки проводять: а) морфологічне вивчення клітин за фарбування флюорохромом акридиновим оранжевим; б) вивчення характеру включень білка у цитоплазмі клітин за фарбування амідочорним.

Висновки. Важливим етапом розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості є призначення експертиз у порядку, передбаченому КПК України. Під час розслідування статевих злочинів залежно від обставин, необхідних для встановлення або підтвердження, може бути призначено судово-медичну, судово-імунологічну, судово-психіатричну, судово-цитологічну експертизи, а також інші види експертиз, передбачені чинним законодавством. Враховуючи положення ч. 3 ст. 110 КПК України, рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК України, а також, коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Іщенко Д.А. Національна академія внутрішніх справ – провідний центр розроблення методик розслідування злочинів. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, № 3, 2013. С. 321–331.
3. Настільна книга слідчого: практ. посіб. / Ю.І. Руснак. ЦУЛ, 2013. 446 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
5. Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0253-95>
6. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 8 жовтня 2001 року № 397. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0219-02>
7. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року, № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
8. Правила проведення судово-медичної експертизи (дослідження) речових доказів у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичної експертизи, затверджені наказом МОЗ України від 17 січня 1995 року № 6. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0252-95>